

ZINĀTNISKĀ KONFERENCE “NEST GARA GAISMU UN ZINĀŠANAS TAUTAI”

Veltīta Rīgas Latviešu biedrības (RLB) 150. jubilejai
2018. gada 23. oktobrī

Pēc Latvijas Republikas Kultūras ministrijas un Rīgas domes uzrunas un apsveikumiem jubilejā sekoja Latvijas Zinātņu akadēmijas (LZA) prezidenta **Ojāra Spārīša** uzstāšanās: “Rīgas Latviešu biedrības jubilejā vēlos uzsvērt tās Latvijas valstiskuma idejas veidotājas, audzinātājas nozīmi. Turklāt šobrīd, atrodoties valdības veidošanas procesā un zināmā mērā neskaidrībā par to, ko mums nes rītdiena un kas ir mūsu šodiena, gribu atgādināt, kāda loma šai biedrībai bijusi, ieliekot pamatus Latvijas valstiskuma idejai. Biedrībā ieviesa sekcijas, kas darbojās literatūras, kultūras, teātra jautājumos, nodibināja Zinību komisiju, kas rīkoja jautājumu un atbilžu vakarus, jo, tikai uzdodot jautājumus un meklējot uz tiem atbildes, RLB kļuva par paraugu pārējām latviešu biedrībām Latvijā, kuras Rīgā dzimušās idejas aiznesa līdz pat tālākajiem reģioniem. Līdz pat izcilas arhitektūras izveidei, kas liecina, ka latvisko ideju uzturēšanai vajadzīgs savs pulcēšanās nams, teātra un kordziedāšanas telpas, vieta, kas deva iespēju latviešiem veidot savas administratīvās, kultūras, zinātniskās pārstāvniecības un arī ekonomiskās struktūras. Latviešu tauta caur latviešu biedrību darbību sāka apzināties sevi kā tādu organizētu veselumam, kuram ne tikai dziesmas un dejas ir prātā, bet kuram jāņem savās rokās arī ekonomika un politika, un tā izaudzināja līdz tādām apziņas līmenim latviešu sabiedrību, kura 1905. gadā un 1914. gadā un vēlāk tika ļoti smagi pārbaudīta, lai nonāktu līdz Latvijas valsts proklamēšanai 1918. gada 18. novembrī.

Ja atskatāmies kultūras vēsturē, valsts ideja jau, pirmkārt, parādījās baznīcas sludinātājā Dieva valstībā, kura solīja mieru, pārticību, laimi. Bet katrā laikmetā ir sava valsts ideja, un 21. gadsimtā ne ar 150, ne simts gadu mērāuklu Latvijas valstiskuma ideju acimredzot novērtēt nevar. Šodien nepieciešams smelties gudrību pasaules atziņās, un es ļoti ceru, ka RLB kopā ar daudzajām biedrībām Latvijas pilsētās kļūs par šī modernā, mūsdienīgā valstiskuma ideju uzturētāju, laikmetīgā satura veidotāju, tā satura, kas harmonizē sabiedrību, tā satura, kas sabiedrību dara turīgu, jo tieši to visi latviešu biedrību vadītāji vērtējuši par galveno. Protams, tas vairs nevar notikt tā, kā pirms 150 un 100 gadiem, bet arī šodien RLB ir apziņas veidotāja, sabiedriskās domas attīstītāja un veidotāja, lai šajā sarežģītajā laikmetā varētu visiem dot stiprinājumu, cerību, pārliecību par to, ka mēs ejam pareizu ceļu savas valsts attīstībā un stiprinām latviskuma idejas.”

RLB priekšsēdētājs **Guntis Gailītis**: “Ja nebūtu RLB 150 gadu jubilejas, nebūtu valsts simtgades. RLB patiesībā ir Latvijas nācijas šūpulis. Tā bija liela drosme — vāciskajā Rīgā iestāties par latviešu interesēm, dibināt savu biedrību, savu nacionālo organizāciju. Kādiem diplomātiem tur bija jābūt! Toreiz biedrībā bija daudz juristu, advokātu. Šogad ir Eiropas kultūras mantojuma gads, un tur ir memoriāli, pieminekļi — materiālais kultūras mantojums, bet ir arī nemateriālais mantojums, un tā ir mūsu organizācija, kas pastāvējusi 150 gadus. Tas ir neticami! Un

biedrība pastāv joprojām, un darbs noticis caur komisijām kā senāk, tā tagad. RLB ir latviešu teātra sākums, tas bija kopus darbs, biedrošanās! Te ir dziesmu svētku sākums, folkloras pētniecības sākums. Te ir izglītības iestāžu sākums, un, ja nebūtu RLB, vai LZA būtu tik ātri nodibinājusies?

Latviešu biedrības tagad ir visā pasaulē, visos kontinentos, tālākie ciemiņi šodien piemums ir no Austrālijas. Bet mūsu jubileja ir pateicība tiem, kuri šo namu cēluši un veidojuši mūsu biedrību, kas pastāv joprojām. Mēs ejam uz nākotni, godinot un atceroties RLB ieliktos stipros valstiskuma pamatus.”

Par jubilejas gadā paveikto pētniecības darbu ziņoja **Gaida Jablovska**, RLB priekšsēdētāja vietniece: “Mūsu biedrības vēsturē pirmoreiz esam ķērušies pie sistemātiskas LU Akadēmiskās bibliotēkas (Misiņa bibliotēkas) Retumu nodaļā esošo RLB pirmavotu izpēti. RLB Runas vīru sapulču un protokolu grāmatas, komisiju protokolu grāmatas un grāmatvedības dokumenti datēti no biedrības pirmsākumiem 1868. gadā. Darba grupā aicinājām jaunos vēsturniekus. Projekta gaitā ir sagatavoti materiāli. Nelielu daļu no tā redzam “RLB 150” jubilejas izstādē. Pats būtiskākais, ko esam darījuši, — atšifrējuši dokumentu saturu, jo rokraksti ir rakstīti vecajā ortogrāfijā, arī vācu valodā, tāpat tie prasa īpašu iedziļināšanos. Piebildīšu, ka pārskats par RLB darbību kopumā nekad nav nopietni pētīts. Atklātajās vēstures liecībās lasām, kā toreizējie runasvīri un priekšnieki paši vērtējuši RLB darbu, proti, viņi atzīst, ka sākotnēji domāto nav izpildījuši un vēl neko īsti nav padarījuši (19. gadsimta 60.–70. gadi). No protokolu grāmatām uzzinām, ka pirmo sapulci noturēja 1868. gada 10. novembrī, bijuši 1050 biedri. Pirmās bijušas Priekšlasīšanas un Teātra komisijas, 15. decembrī dibināta Dziedāšanas komisija — lūdzu, nejaukt ar Mūzikas komisiju! 1869. gadā dibināta Palīdzības kase, būtisks bijis Būvkomisijas darbs, bija sastādīts plāns biedrības nama būvei. 1878. gadā iznācis apkopojums “Rīgas

latviešu biedrības pirmais gadu desmits”. 1876. gadā iznācis RLB pirmais Rakstu krājums, Mūzikas komisijas izdevums u.c. “

1940. gadā RLB tika likvidēta, 1989. gadā — atjaunota. Pēc tam, saglabājot sākotnējās tradīcijas, turpinājusies RLB darbība, tai skaitā grāmatizdošanas tradīcijas. 2008. gadā tapis RLB izdevums “Latviešu biedrības pasaulē”, 2014. gadā — “RLB — Latvijas valsts un nacionālās identitātes šūpulis”, 2015. gadā — RLB gadagrāmata. LU Akadēmiskais apgāds izdevis grāmatu par RLB darbību līdz 1905. gadam. Svētku nedēļā (22.–28. oktobris) atvērtas divas grāmatas: par RLB trijos gadsimtos un Literatūras komisijas veidotais almanahs.

Izsmeljošu ieskatu RLB un pārējo novadu latviešu biedrību namu arhitektūrā sniedza LZA īstenais loceklis, *Dr. arh. Jānis Krastiņš*: “Bez Rīgas Latviešu biedrības vēl bija citas latviešu organizācijas, piemēram, Amatnieku biedrība, Palīdzības biedrība, piemēram, veco Dailes teātri cēla Amatniecības biedrība. Nams Dzirnāvu un Tērbatas ielas stūrī, bijušais “Turības” mājoklis, bija latviešu bankas nams. Pārdaugavā, Altonavas ielā, Savstarpējās palīdzības biedrība uzcēla savu namu, ko tagad pazīst kā Bērnu un jaunatnes centru “Altona”. Līdzīgi biedrību nami jau 19. gadsimtā parādījās visos Latvijas novados. Biedrību nosaukumi bija dažādi — saviesīgā, sadraudzīgā, lauksaimniecības u.c., bet savā būtībā tās visas bija latviešu biedrības. Toreiz neatļāva reģistrēt tās biedrības, kam nosaukumā bija vārds “latviešu”, tāpēc katra biedrība izdomāja, kā apiet šo aizliegumu. Biedrību namos izpaudās nacionālā arhitektūra, t. s. nacionālajā romantisma stilā. Tie bija Tukuma Viesīgās biedrības nams (1902), Raunas (1909) un Alūksnes (1912) biedrību nami. Pēc Augusta Malvesa projektiem tapa Smiltenes lauksaimniecības biedrības nams, Cēsu Viesīgās biedrības nams. Pēc 1910. gada biedrību namos izpaudās klasicisma arhitektūras ietekme, bet aktīvi strādāja arī nacionālā romantisma arhitektūras

meistars Aleksandrs Vanags — Kuldīgā, Ķekavā ir viņa projektētie biedrību nami. Darbojās arhitekts Mārtiņš Ņukša. Talsu tagadējais kultūras nams tika celts kā Sadraudzīgās biedrības nams (1910–1912). Par latviešu biedrības namu visos laikos saukts Ventspils Latviešu biedrības nams — arhitekts Ernests Bauls. Jelgavas Latviešu biedrības nams ir Paula Eplē darbs, kā arī Bauskas latviešu lauksaimnieku biedrības nams. Starpkaru periodā arī tapušas vairākas ievērojamas latviešu biedrību ēkas, viena no tām ir Liepājā, ko projektējis Jānis Blaus.

Es minu šo namu arhitektus ar nolūku, jo — varam neiet uz teātri, neiet uz koncertu, bet ar arhitektūru saskaramies ik dienas. RLB 1938. gadā arhitekts Eižens Laube bija sagatavojis projektu, lai namu paplašinātu uz Inženieru ielas pusi.”

Literatūrzinātnieks **Andrejs Grāpis** iepazīstināja ar mazāk zināmu informāciju par RLB dibinātājiem. “Vēlākajos RLB dibinātajos atrodam personas, kas jau pirms Latviešu biedrību dibināšanas veidojuši latvisko celmlaužu grupas. Tas ir Pēteris Tīdemanis, kas jau 19. gadsimta 50. gados dibināja Zaslauka latviešu grupu jeb pulciņu. Latviešu biedrības iedīgļi nākuši no Pārdaugavas, pārsvarā tie bija skolotāji. Otra latviešu grupa jeb cilvēki, kas sāka biedroties, bija līģeri un tirgotāji,” referents stāstīja.

Atgādinot par kokrūpnieku un mecenātu Augustu Dombrovski, A. Grāpis pavēstīja, ka jau 1893. gadā viņš uzrakstījis grāmatu “Latvieša attīstības solis”, kas gan nav tikusi izdota. RLB dibinātājs Johans (Jānis) Rēdlihs, veikalnieks, Mazās gildes tirgotājs, rosinājis uzrakstīt grāmatu “RLB biedri”.

Latvijas teātra attīstības ainu raksturoja LZA akadēmiķis **Viktors Hausmanis**, ilustrējams referātu ar interesantiem, zīmīgiem faktiem. Kaut arī jau 1870. gada septembrī Ādolfs Alunāns tika pieņemts par RLB teātra vadītāju un pēc gada uzveda pirmo izrādi “Priekos un bēdās”, tieši tad Vidzemes gubernators aizliedza izrādes rīkot. Tāpēc

1875. gadā nodibināta jauna teātra komisija, izsludināts oriģināllugu konkurss, un latviešu teātris sabiedrībā ieguva savu vietu. Vienprātīgs teātra zinātnieku atzinums — Ādolfa Alunāna darbības periodā RLB teātris piedzīvojis ziedu laikus. Akadēmiķis minēja arī, ka RLB Alunāna vadītajā teātrī 18 gadu vecumā sākusī spēlēt Berta Rūmniece, vēlāk godāta par latviešu teātra Māti.

Muzikologi **Inese Žune** un **Arvīds Bomiks** uzsvēra RLB izšķirošo nozīmi latviešu kordziedāšanas un Dziesmu svētku attīstībā no pirmsākuma līdz pat mūsdienām. Drīz pēc RLB dibināšanas izveidoja Dziedāšanas komisiju. Tomēr tikai 1875. gadā RLB koris, ko tad vadījis Atis Ozols, guvis plašu ievēribu Dziesmu svētkos. 1879. gadā dibināta RLB Dziedāšanas biedrība. Līdz 1914. gadam tapušas desmit mūzikas burtnīcas, to var saukt arī par pirmo latviešu komponistu mūzikas antoloģiju. Koru repertuārā tika izmantotas arī cittautu autoru dziesmas. Mūzikas komisija izdevusi arī izglītojošu mēnešrakstu “Mūzikas Druva”.

A. Bomiks teica: “Dziesmu svētki ir radušies RLB paspārnē un tie dzīvo līdz šodienai. 19. gadsimtā tie bija tautskolotāji, kas popularizēja tautasdziesmas, un tās arvien plašāk ienāca koru repertuārā. Kopš RLB dibināšanas latviešiem tika dota iespēja apliecināt savu talantu gan koros, gan citos muzikālos kolektīvos. Latvieši ieraudzīja savu radošo spēku.”

Rakstnieks Andris Kolbergs kļuva par vienu no pirmajiem RLB priekšsēdētājiem pēc Biedrības atjaunošanas. Tas bija sarežģīts periods. To atcerējās A. Kolberga dzīvesbiedre **Aīda Kolberga** un toreizējā biroja vadītāja **Aija Sidorova**. Lai atjaunotu RLB, pulcēšanās notikusi Rīgas pils Sarkanajā zālē, dalībnieku vidū bijuši filozofi, juristi, literāti. Domstarpības radušās par to, ka nevajag dibināt jaunu biedrību, bet atjaunot veco RLB. Pārsvaru tomēr guvuši atjaunotāji — atjaunošanas sapulce notikusi Mākslas darbinieku namā. Par priekšsēdētāju ievē-

lēja A. Kolbergu. Bet 1989. gadā RLB vēl atradās Baltijas kara apgabala Virsnieku nams, tāpēc RLB birojs toreiz atradies Skolas ielā 11, Rīgas Politehniskā institūta telpās. Biedrības pārstāvji devušies uz sarunām ar Padomju armijas amatpersonām, un RLB atvēlētas četras telpas (tas aprakstīts A. Kolberga Kopoto rakstu 4. sējumā — *red.*).

A. Sidorova pavēstīja, ka pirmais darbs bijis RLB jauktā kora nodibināšana — uz noklausīšanas ieradies 121 potenciālais koris. Nākamais notikums — 1989. gada 15. maijā LU Ķīmijas fakultātes telpās svinēta arī Lāčplēša diena, bet 14. decembrī rīkota koru iepazīšanās balle, kas notikusi Eduarda Smilģa Teātra muzejā.

LU docentes, phil. doktores **Sarmas Kļaviņas** referāts apliecināja, ka latviešu valodniecības attīstībā vislielākā nozīme bijusi tieši RLB: “Valoda RLB un īpaši Zinību komisijā bija uzmanības centrā jau no tās dibināšanas. Latvisko terminus, aprakstīja izloksnes, bet galvenais — latvieši paši tiecās kopt un pētīt savu dzimto valodu. Līdz tam to bija darījusi t.s. Latviešu draugu biedrība Kurzemes un Vidzemes mācītāju vadībā. Par valodu bija ļoti daudz jautājumu, tāpēc radās doma veidot īpašu valodniecības nodaļu un ar šo priekšlikumu 1904. gadā Zinību komisijā uzstājās publicists, žurnāla “Austrums” redaktors Āronu Matīss. Nolēma šādu nodaļu dibināt — par pirmajiem biedriem iecēla Aleksandra ģimnāzijas vācu valodas virsskolotāju Kārli Mīlenbahu, Āronu Matīsu un teologu Voldemāru Maldoni. Viņiem bija tiesības sasaukt sapulces, un pirmajā sapulcē par nodaļas priekšnieku ievēlēja K. Mīlenbahu, par viņa vietnieku tautskolu inspektoru Frici Brīvzemnieku, par rakstvedi — Āronu Matīsu. Valodniecības nodaļa darbojās 28 gadus. Otrajā periodā nodaļu vadīja (1922–1940) Jānis Endzelīns.

Par Mīlenbaha vadības laiku sēžu protokoli nav saglabājušies. Bet RLB gada pārskati dod liecību, kā strādāja nodaļa līdz Pirmajam pasaules karam. 1910. gada beigās

nodaļa sāka pulcēties katru nedēļu, galvenokārt apsprieda latviešu valodas vārdnīcā iekļaujamos vārdus. 1907. gadā tika izdota K. Mīlenbaha un J. Endzelīna latviešu valodas gramatika skolām, apsprieda Jēkaba Dravnieka krievu–latviešu vārdnīcu. Ļoti svarīgs jautājums bija latviešu rakstības nokārtošana, pāreja no vecās drukas uz jauno jeb latīņu burtu rakstību. Šai nolūkā Zinību komisija 1908. gadā izveidoja ortogrāfijas komisiju: K. Mīlenbahs, J. Endzelīns, Francis Trasuns u.c. Vasaras sapulcē uzdeva izstrādāt priekšlikumus, kā pāriet no vecās drukas uz jauno. Taču 1908. gada vasaras sapulču lomu nevajag pārspīlēt, jo pagāja daudzi gadi, kamēr jauno rakstību ieviesa. Pienāca Pirmais pasaules karš, un jaunā rakstība tika pieņemta tikai 1922. gada Satversmes sapulcē ar Jāņa Čakstes parakstu.

1919. gadā tika dibināta pirmā Latvijas augstskola — LU, un ar pirmo bēgļu ešelonu atgriezās profesori no Krievijas — Endzelīns no Pēterburgas, Juris Plāķis no Kazaņas. Jau 1921. gadā LU apspriež jautājumu, ka no Mīlenbaha dēliem vajadzētu iegūt latviešu valodas vārdnīcas materiālus. Viņi piekrita pārdot šo materiālu, un Izglītības ministrija bija uzdevusi Endzelīnam šo darbu turpināt. Tā kā Endzelīns bija ļoti aizņemts, viņš uz RLB 1922. gadā aicināja palīgus. Pie vārdnīcas strādāja desmit gadus. Notika t.s. vārdu talkas — tā bijusi spilgta Rīgas kultūrparādība. Tajās piedalījās 208 personas. Pirmā latviešu vārdnīca iznāca 1923. gadā — tagad tā ierakstīta Kultūras kanonā. Vārdnīca tika pastāvīgi pilnveidota, šis darbs turpinājās līdz 1940. gadam.”

Arī pārējo konferences referentu uzstāšanās atspoguļoja parādības visās Latvijas kultūras un izglītības nozarēs, kas notikušas ar izšķirošu RLB līdzdalību un ietekmi. Proti, privātvēsturnieks **Voldemārs Eihenbaums** sniedza mazāk zināmus faktus, kā Latvijas armijas pirmsākumi tapuši RLB namā. Savukārt LNB Speciālo krājumu departamenta vadītāja vietnieks, LU profesors **Viesturs**

Zanders, runādams par RLB izdevējdarbības plašo spektru, atgādināja, ka Izdevniecība RLB tika izveidota jau 1886. gadā. TV žurnāliste, bijusī Saeimas deputāte **Anta Rugāte** runāja par 1901. gada Zinību komisijas rīkotajām vasaras sapulcēm, kurās, pēc RLB gada pārskatiem spriežot, piedalījušies vairāk par 600 klausītājiem. Konferences gaitā A. Rugāte klātesošajiem demonstrēja retus dokumentālos kadrus — RLB vadības un Latvijas Augstākās Padomes deputātu ienākšanu RLB namā un tikšanos ar padomju armijas pārstāvjiem, kuri namā saimniekoja visus okupācijas gadus.

Kultūrvēsturnieka **Edgara Mucenika** referāts iezīmēja dramaturga Pētera Pētersona vadības laiku (1993–1998) RLB, proti, tika izveidots Nacionālās identitātes centrs un meklētas iespējas koordinēt RLB darbību ar pārējām latviešu biedrībām pasaulē. RLB biroja vadītāja **Stella Lipīte** konferences dalībniekus iepazīstināja ar paveikto un problēmām nemateriālā kultūras mantojuma glabāšanā no 1998. līdz 2018. gadam.

Apskatu sagatavojusi
Ilze Būmane